

21. GADSIMTA PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS REFORMAS TERMINOLOĢIJAS ZINĀTNISKĀ ANALĪZE

Scientific Analysis of 21st Century Preschool Education Reform Terminology

Anna Līduma

University of Latvia, Latvia

Abstract. *The scientific article contains a pedagogical-psychological explanation of the concepts of the pedagogical process used in Preschool education documents. It evaluates the concepts in the regulations of the Cabinet of Ministers and in the methodological materials of the School 2030 reform of the Ministry of Education and Science: collaboration, attitudes, virtues, values, civic participation, customs.*

Objective of the study. To explain the concepts introduced in the pedagogical process of preschool education from a scientific viewpoint. Research materials and methods: Theoretical: analysis of pedagogical and psychological literature and the regulations of the Cabinet of Ministers and methodological materials of School 2030. Empirical: observations of the pedagogical process in 50 years of continuous work as a teacher are analysed.

Research results: The study explains the concepts used in the reform School 2030. It has been found that the child's independent activity in interaction with the competent support of the teacher would be a guarantee for the implementation of the content recommended in the School 2030 methodological documents in practice.

Keywords: *child, collaboration, education reform, pedagogical process, preschool, School 2030 concepts.*

Ievads

Introduction

Mūsdienu 21. gs. izglītības reformā skolotājam tiek prasīts mainīt autoritāru iedarbības stilu uz demokrātisku sadarbības stilu. Praksē izglītības iestādēs to realizēt ir sarežģīti. Pat tad, kad skolotājs teorētiski zina demokrātiska stila nosacījumus, to īstenot skolotājus ierobežo autoritārs izglītības iestāžu vadības stils. Ir sarežģīti strādāt radoši, ja kāds to liek darīt ar pavēlēm, neuzklausot izpildītāja viedokli par notiekošajiem procesiem.

Notiekošo pārmaiņu situācijā ir svarīgi izskaidrot terminoloģiju, kas reformu Skola 2030 laikā tika ieviesta pirmsskolas izglītības dokumentos. Šajā rakstā tiks analizēti jēdzieni, kurus skolotājs lieto pirmsskolā, veicot savus darba

pienākumus ar prieku un gandarījumu par pozitīvām attiecībām ar bērniem, bērnu vecākiem, kolēģiem, vadību un atbalstošo personālu (VISC, b.g.).

Raksta mērķis: no zinātniskā viedokļa pamatot un skaidrot pirmsskolas izglītības pedagoģiskajā procesā ieviestos jēdzienus.

Pētījuma metodes: Teorētiskā: pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze. Ministru Kabineta noteikumu [MKN] un Izglītības un Zinātnes ministrijas [IZM] Skola 2030 metodisko materiālu analīze. Empīriskā: pedagoģiskā procesa (mācīšana/mācīšanās un audzināšana/pašaudzināšana) novērojumi nepārtrauktā pedagoga darbā (50 gadi) un 35 gadu pedagoga darbā pirmsskolā.

Rakstā tiks lietotas trīs metodoloģiskās pieejas: kultūrvēsturiskā, darbības, teorijas un prakses vienības metodoloģiskā pieeja.

Pētījuma teorētiskais pamats: Sadarbības būtība *The theoretical basis of the study: The essence of collaboration*

Sadarbības jēdziena interpretācijas ir dažādas. Tajās ir ietverti: kopīgi mērķi visiem sadarbības procesā iesaistītajiem partneriem; kopīga darbība šo mērķu sasniegšanā; atbildības apzināšanās un līdztiesīga sadale starp subjektiem. Pasaules pedagoģiskajā (Froebel, 1885) un psiholoģiskajā (Vygotskij, 1997) literatūrā, ASV Hārvardas Universitātes Bērnu centra [HUBC] materiālos (HUCDC, 2022), Latvijā (Špona, 2022) tiek skaidrots, ka bērnu attīstību veicina sadarbībā. Aplūkosim psiholoģisko un pedagoģisko jēdziena *sadarbība* skaidrojumus.

Psiholoģiskajā formulējumā: “Sadarbība, kooperācija (*lat. cooperatio*) ir tāda cilvēku mijiedarbība, kurā notiek apvienošanās, izvirzot kopīgo mērķi, vai savstarpēja darbības saskaņošana. Salīdzinājumā ar konkurenci, sadarbības princips ir daudz universālāks, jo tajā iespējamas visas cilvēku attiecības, ieskaitot arī vienošanos starp konkurentiem” (Psiholoģijas vārdnīca, 1999).

Ausmas Šponas pedagoģiskajā skatījumā “sadarbība ir divu vai vairāku cilvēku darbība, lai sasniegtu kopīgu mērķi, saskaņoti mērķa sasniegšanas līdzekļi un darbības process, lai tuvinātu novērtējumu un pašnovērtējumu par sasniegtajiem rezultātiem. Sadarbība ir pieredzes pārņemšanas forma, iespēja atdarināt labākos paraugus un bagātināt pašpieredzi ar jaunām zināšanām, prasmēm un attieksmēm” (Špona, 2022). Sadarbība ir definēta kā sociālā vērtība un organizēts audzināšanas darbības process, kā personīgi nozīmīga vērtība un patstāvības sekmēšanas līdzeklis (Liduma, 2017).

Pirmsskolas periodā notiek kvalitatīvas pārmaiņas bērna biopsihosocio (bioloģiskā, mentālā/psihiskā (intelektuālā, emocionālā, griba) un sociālā) attīstībā (Špona, 2022). Sociālajā jomā pakāpeniski veidojas gan saskarsmes (verbālās un neverbālās), gan sadarbības prasmes. IZM Skola 2030 Pirmsskolas mācību saturā norādītajās sadarbības prasmēs ir ietvertas abas sociālās prasmes:

“Bērns izsaka savas domas un jūtas, mācās uzklaut citus un izteikt savu viedokli, sāk saprast, kā paša emocijas un uzvedība ietekmē citus, mācās risināt konfliktsituācijas, saskaņot darbības ar citiem, izturas pieklājīgi un rīkojas iejūtīgi, mācās veidot noturīgas attiecības un savu izpratni par draudzību, palīdz un pieņem palīdzību, mācās strādāt, izvirzot kopīgu mērķi, uzņemties un dalīt atbildību” (VISC, b.g.). Precizēsim, ka 21.gs. “saskarsme ir cilvēku sociālās dzīves forma, kas ietver vērtējošu līmeni (sociālā percepcija), informatīvi komunikatīvo (komunikācija) un interaktīvi mijiedarbojošos (attiecības) līmeni” (Špona, 2022). MKN ir aktualizēts A. Šponas apgalvojums, ka sadarbība skolā un ģimenē ir audzināšanas būtisks līdzeklis: “Viens no Pirmsskolas izglītības pedagoģiskā procesa nosacījumiem ir nodrošināt bērna, pedagogu un vecāku vai bērna likumisko pārstāvju sadarbību (Ministru kabinets, 2018, IV. 11.7.).

Aplūkojot MNK Pirmsskolas izglītības vadlīnijas (Ministru kabinets, 2018) un bērnam sasniedzamos rezultātus caurviju prasmēs IZM Skola 2030 metodiskajos materiālos izstrādāto kompetenču pieejā, ir jāatgādina A. Šponas skatījums par audzināšanas metodēm. Tā kā audzināšanas metodes ir definētas kā audzinātāja un audzēkņa sadarbības veidi, kuru laikā atbilstoši audzināšanas procesa gaitai (mērķis–līdzekļi–rezultāts) tiek veidotas audzēkņu pašregulācijas attieksmes (Špona, 2006), ir nepieciešams pieaugušā pozitīvs kontakts sadarbībā ar bērniem. Zīmīgi, ka šo atziņu 2022. gadā akcentē ASV HUBC pētnieki (HUCDC, 2022).

Sadarbības kā mācību metodes būtība ir sadarbības attiecību un prasmju veidošana, nevis sacensības starp grupām vai grupā. Šo metodi lieto mazās grupās bērniem ar dažādām spējām un zināšanām (Balsons, 1996, 81; Lakkala, & Óskarsdóttir, 2021). Sadarbība paredz mijiedarbību kā grupā, tā arī starp grupām. Mijiedarbība tiek raksturota kā noteiktu attiecību izstrādes process, cilvēku savstarpējā ietekme. A. Šponas (2022) skatījumā mijiedarbībā notiek savstarpēja uztveršana, vērtēšana un ietekmēšanās. Sociālā mijiedarbība ir interaktīva - savstarpēji saistīta ietekme, kad vienas puses izturēšanās ir stimuls otrās puses reakcijai un otrādi (piemēram, joks un smiekli vai pārmetums un taisnošanās), kas notiek divējādi: verbālā līmenī (mutiski); neverbālā līmenī (mīmika, skatiens, žesti, poza u. c.). To ir akcentējis gan M.Balsons (1996), gan R.Garleja (2006), gan I. Brūveris rakstā par iekļaujošo izglītību (Brūveris, 2017), gan Somijas un Īslandes pētījuma autori (Lakkala, & Óskarsdóttir, 2021), gan A. Špona (2022).

Tātad sadarbībā subjektu mijiedarbībā katrs partneris – bērns un skolotājs – bagātina savu pašpieredzi. Tā pakāpeniski pedagoģiskais process kļūst dialogisks, kurā tiek ievēroti vairāki nosacījumi: sadarbības centrā ir bērna vajadzības, sadarbība balstās uz savstarpēju cieņu. Skolotājs koordinē, konsultē, atbalsta, precizē uzdevumus, maina grupu sastāvu pēc bērniem zināmiem noteikumiem. Tā tiek nodrošinātas katra bērna aktuālas individuālas vajadzības pirmsskolā, bet skolotājs, atbilstīgi IZM Skola 2030 nostādņēm, no bērna vadītāja pozīcijas pāriet uz bērna attīstības virzītāja pozīciju (VISC, b.g.).

Jāpiezīmē, ka personāla uzdevums ir nodrošināt drošu bērnu darbību pirmsskolas izglītības iestādes drošā pedagoģiskā vidē visā dienas ritā, tomēr pedagoģiskā procesa novērojumi atsedz trūkumus pirmsskolas skolotāju darbā: vājas zināšanas par sadarbību ar bērniem, neiecietība pret bērnu darba lēnu tempu un neprasme atbalstīt bērnu patstāvīgu darbību. Tas prasa skaidrot vairākus pirmsskolas izglītības pedagoģiskajā procesā lietotos jēdzienus.

Jēdzienu: attieksmes, paradumi, ieradumi, tikumi, patstāvība skaidrojums
Explanation of concepts: attitudes, habits, customs, virtues, independence

Aplūkojot Skola 2030 formulējumus (VISC, b.g.) un MKN (Ministru kabinets, 2018) norādījumus par ‘vērtībām’ un ‘tikumiem’, ir svarīgi aktualizēt A. Šponas (2022) 21.gs. prasībām precizēto triju attieksmju veidu būtību un izpausmi. Situatīvās attieksmes (1) veidošanās pamatā ir bērna emociju izraisīts īslaicīgs, epizodisks pārdzīvojums, kas rodas jebkurā pirmsskolas izglītības iestādes dienas rita situācijā. Tas izraisa pozitīvas, negatīvas vai neitrālas emocijas un izpaužas bērna situatīvā uzvedībā. Svarīgs ir bērnu pozitīvs pārdzīvojums, jo cilvēka fizioloģijā pozitīvas emocijas veicina attīstību un saudzē psihi, bet negatīvas emocijas bremzē attīstību un grauj psihi (Valtneris, 1996). Paradumu attieksmes (2) ir noturīgākas, to veidošanās pamatā ir sistemātiskos vingrinājumos nostiprinājušies paradumi. Paradumu attieksme bērnam veidojas pakāpeniski pirmsskolas izglītības pedagoģiskajā procesā. Jāpiezīmē, ka gan Eiropas izglītības, gan ASV HUBC pirmsskolas zinātniski metodiskajos materiālos ir uzsvērts fakts, ka bērni sākotnējo pieredzi iegūst, novērojot un atdarinot (*imitation*) pieaugušo paraugu (HUCDC, 2022). Pašregulācijas attieksmes (3) veidojas pakāpeniski un pēctecīgi jau no pirmsskolas vecuma. Pašregulācijas attieksmēs izpaužas refleksija (atspoguļošana apziņā), darbības pašanalīze un vērtējums. Tas ir pamats bērna pašvadītas mācīšanās prasmju izveidei pārejā no rotaļas pirmsskolā uz mācīšanos sākumskolā un pašattīstības sekmēšanā. Pašregulēta mācīšanās ir svarīgs komponents cilvēka lēmumu pieņemšanā, kas ir akcentēts gan IZM Skola 2030 metodiskajos materiālos (VISC, b.g.), gan MK dokumentos (Ministru kabinets, 2018, IV. 9.3.). Pedagoģiskajā skatījumā attieksmes izpausmes uzvedībā tiek pašregulētas ar gribu. Tas nozīmē, ka bērniem ir nepieciešams apgūt prasmi abas (kā pozitīvas, tā negatīvas) izjūtas apvaldīt ar gribaspēku. Griba kā attieksmju veidošanās regulators ir pamatots A. Šponas audzināšanas/pašaudzināšanas teorijā (2022) un D. Vigules (2014) promocijas darbā. Kaut gan tagad IZM Skola 2030 metodiskajos materiālos un MKN tiek akcentēta mācīšanās prioritāte pirmsskolas izglītības procesā (galvenā mācību organizācijas forma ir rotaļnodarbība) (Ministru kabinets, 2018, IV. 11.2.), ir svarīgi atgādināt, ka pedagoģisko procesu veido divi savstarpēji saistīti un ietekmējoši komponenti 1) netiešas mācības (mācīšana/ mācīšanās)

rotaļnodarbībā un 2) audzināšana/pašaudzināšana visā dienas ritā, kas palīdz veidot bērna attieksmes pret sevi un citiem bērniem (Liduma, 2017).

Pedagoģiskajā un psiholoģiskajā literatūrā visā pasaulē ir norādīts, ka bērna vadošā darbība ir rotaļa (Froebel, 1885; Špona, 2022; HUCDC, 2022). Rotaļa ir darbības veids (Špona, 2022), tāpēc, no jēdzienu precizitātes viedokļa raugoties, dokumentos ieviesies jēdziens ‘rotaļdarbība’ ir diskutabls: “ietverot bērna brīvu un patstāvīgu rotaļāšanos un pedagoga mērķtiecīgi organizētu un netieši vadītu mācīšanos rotaļdarbībā” (Ministru kabinets, 2018, IV. 11.2.3.).

Jēdziena ‘ieradumi’ sakarā ir jāatgādina, ka pirms praksē lietojamu terminu aizstāšanas ar citiem, ir jābūt zināšanām par pedagoģijā izstrādātām teorijām. V. Zelmenis (2000) ir izskaidrojis jēdzienu paradumi (*habits*). Paradumu veidošanās pamatā ir cilvēka vajadzības izpildīt attiecīgas darbības noteiktā veidā, laikā un apstākļos. Ir derīgi paradumi (vajadzība ievērot kārtību, tīrību, precizitāti un laika terminus, izpildīt solīto) atvieglo cilvēka darbu un ikdienišķo dzīvi, jo dod iespēju veikt jaunus, sarežģītus uzdevumus; nevēlamie paradumi (piem., nekārtība) traucē darbu un rada sarežģījumus; kaitīgie paradumi grauj cilvēka veselību un mazina darbaspējas (Zelmenis, 2000).

Šī teorija dod iespēju kritiski izvērtēt IZM Skola 2030 metodiskos materiālus un MKN (Ministru kabinets, 2018) par jēdziena ‘paradumi’ aizstāšanas ar jēdzienu ‘ieradumi’ lietderību. Tāpēc salīdzināsim abu jēdzienu formulējumus. „Ieradums ir tas, kas sākotnēji ārēju apstākļu noteikts, balstoties uz individuālām sliksmēm un gaumi, vairākkārt atkārtojoties, kļuvis ierasts, bieži nevēlams (ieradums ilgi gulēt, ieradums mēnīties). Ieraža (ieradums) – ilgā laika posmā izveidojusies darbības, rīcības kārtība sadzīvē, darbā (*custom*)” (Skujiņa, et al., 2000, 64). Ieradums. Ierasts rīcības, izturēšanās veids; paradums; arī ieraža. Ilgi gulēt. Melot. Ieraduma spēks. Rīkoties pēc veca ieraduma (Gudļevska, 2013).

Jēdziena paradums formulējums ir: “Rīcības, darbības, izturēšanās veids, kas (kādam) kļuvis ierasts, arī automātisks: ieradums, pieradums. Labs paradums. Kaitīgs paradums. Darīt ko aiz paraduma, pa (vecam) paradumam, paraduma pēc. Rīkoties pretēji paradumam. Pastaigas kļuvušas par paradumu. Paradums celties agri” (Gudļevska, 2013).

Izvērtējot abu jēdzienu formulējumus, ir jāatzīst, ka tie gan ir skaidroti līdzīgi, bet tomēr pastāv atšķirības. Ieradumu veidošanos sākotnēji nosaka ārējie apstākļi, ietekmē iekšējie: sliksmes un gaume. Tie reizēm ir stihiski izraisīti. Paradumu veidošanos nosaka cilvēka sistemātiski vingrinājumi un apzināti atkārtota mērķtiecīga darbība, kas pakāpeniski automatizējas un kļūst par vērtību. Tātad bērna mērķtiecīgā patstāvīgā darbībā pirmsskolā nostiprinās paradumi.

Audzināšanas/pašaudzināšanas teorijā ir pamatots, ka “attieksmes izpaužas personības vērtībās, ideālos, mērķos, sabiedrības uzvedības normu apguvē un ievērošanā” (Špona, 2022). Cilvēkam nozīmīgas vērtības ir akcentētas arī Eiropas parlamenta pētījumā par izglītības kopīgām vērtībām Eiropā (Veugelers, de Groot, & Stolk, 2017). MKN aktualizētās pirmsskolas izglītības saturā un procesā

iekļaujāmās vērtības ir: dzīvība, cilvēka cieņa, brīvība, ģimene, darbs, daba, latviešu valoda un Latvijas valsts (Ministru kabinets, 2018, III. 5.). Audzināšanas un mācīšanās procesa vienotībā bērnam tiek veicināti tikumi: atbildība, drosmība, uzņēmība, mērķtiecība, centība, savaldība, mērenība, tolerance, laipnība, līdzietība, taisnīgums, solidaritāte (Ministru kabinets, 2018, III. 6.).

MKN ir norādīts, ka izglītības iestāde: veicina bērna izpratni par ģimeni kā īpaši aizsargājamu vērtību; vecāku lomu un savstarpējām attiecībām ģimenē; organizē pasākumus, kas sekmē šo vērtību nostiprināšanu, piemēram, Ģimenes diena, Mātes diena, Tēva diena (Ministru kabinets, 2016, III. 10.4.); stiprina izglītojamā (bērna) valstiskuma apziņu, veicina pilsonisko līdzdalību un iniciatīvu, lojalitāti un patriotismu, tajā skaitā organizējot valsts svētku un latviešu tautas tradicionālo svētku svinēšanu (Ministru kabinets, 2016, III. 10.5.). Pirmsskolas un ģimenes sadarbībā savijas tradicionālie svētki ar jauniem, piemēram, Valentīna dienai veido rotājumus, Sveču dienā kopā lej sveces, Lieldienās veido dekoru, Ziemassvētkos ievēro senās tradīcijas. Tā pirmsskolas izglītībā ar skolotāja atbalstu mērķtiecīgi organizētā rotaļnodarbībā netieši virzītā mācīšanās/mācīšanās procesā bērns iegūst zināšanas un veido prasmes, bet audzināšanā/pašaudzināšanā sekmē attieksmes. Tikai tāda abu pedagoģiskā procesa komponentu sabalansēta kārtība veicina bērna vērtību līdzsvaru.

Bērnu novērojumi pedagoga darbā (1986-2020) pirmsskolas izglītībā rāda, ka visas prasmes veidojas darbībā. Tas attiecināms arī uz sadarbības prasmēm, ko ir nepieciešams vingrināt, līdz tās kļūst par automatizētu darbību.

Prasmi mērķtiecīgi darboties un veicināt bērna pašvadītu (*self-guided*) un pašregulētu (*self-regulated*) mācīšanos ir nepieciešams no mazotnes, uzticot uzdevumu, kopīgi noskaidrot, kādam nolūkam domāts uzdevums, precīzi izvirzīt mērķi, prognozēt sasniedzamo rezultātu, veicināt prasmi brīvi izvēlēties darbības līdzekļus mērķa sasniegšanai, nodrošināt iespēju bērnam būt gan līderim, gan strādāt komandā; pozitīvi izvērtēt paveikto un atbalstīt centienus apgūt darbības pašvērtējuma prasmes.

Patstāvības būtība pirmsskolas pedagoģijā *The essence of independence in preschool pedagogy*

Pirmsskolas pedagoģijas vēstures izpēte atklāj, ka tas, ko IZM reformā Skola2030 cenšas ieviest kā jaunu un iepriekš nebijušu, ir izsenis pēctecīgi veidojies. Tas ir jēdziens 'patstāvība'. Vajadzību veicināt bērnu patstāvību par pamatprasību pirmsskolai izvirzīja pirmsskolas pedagoģijas pamatlicējs F. Frēbels (1782–1852), dibinot pirmo bērnudārzu Bādblankenburgā (Šveicē 1837). Tad tika norādīts, ka bērnudārzs ir sociāla mikrovide, kur bērnam augt un attīstīt savas spējas (Froebel, 1885). Bērna patstāvības ideju turpināja Marija Montesori (1870-1952), norādot, ka patstāvīgā darbībā bērnam ir svarīgi atrast un labot pieļautās kļūdas (Montesori, 1997). Šādu bērnu patstāvīgu darbību novēroju

Comenius projektā “Me and My Europe” Itālijā 2012. gadā (Liduma, 2014). 20.gs. bērnu patstāvību ir akcentējis Ž. Piažē, uzsverot faktu, ka bērna kognitīvā attīstība notiek individuālā patstāvīgā darbībā (Piaget, 1964).

Latvijā par bērna patstāvīgu darbību rakstīja A. Dauge 20.gs. sākumā, norādot, ka ir svarīgi ievērot 3 audzināšanas (humanitātes, aktivitātes jeb pašdarbības un individualizēšanas) principus (Dauge, 1928). A. Dauges atziņa tika aktualizēta audzināšanas/pašaudzināšanas (Špona, 2022) teorijā kā audzināšanas mērķa (brīvība, patstāvība, atbildība) komponents, bet 21. gs. skolas reformā tas tiek akcentēts vēlreiz (Ministru kabinets, 2018, III. 9.3.). Jāpiezīmē, ka Latvijā bērna patstāvīga darbība MKN bija akcentēta jau 2012. gadā (Ministru kabinets, 2012, III.10.) un padziļināta MK 2018. gada noteikumu redakcijā (Ministru kabinets, 2018, IV. 9.3.).

ASV bērnu patstāvības veicināšanu sociālā interakcijā 20. gs. akcentēja Dž. Djuijs (Dewey, 2007). Tagad to turpina HUBC (HUCDC, 2022), uzsverot, ka bērniem ir svarīga labvēlīga saskarsme ar pieaugušajiem. Bērna patstāvība ir aktuāla visur pasaulē. Ļ. Vigotska (Vygotskij, 1997) kognitīvās attīstības teorijā ir norādīts, ka bērna patstāvīgu darbību ir nepieciešams atbalstīt sociālā vidē pieaugušā un bērna sadarbībā. Abu (Ž.Piažē (1964) un Ļ.Vigotska (1997)) kognitīvisma un konstruktīvisma teorijas pārstāvju idejas ir aktualizētas 21. gadsimtā, ieviešot bērncentrēto pieeju pirmsskolas izglītībā.

Novērojumi pirmsskolas pedagoga praksē rāda, ka kvalitatīvam darbam skolotājam ir nepieciešamas: teorijas un prakses vienībā apgūtas kompetences (attieksme, zināšanas, prasmes, pašpieredze), lai sabalansētu zinātniskās atziņas ar bērnu aktuālām vajadzībām katrā pirmsskolas vecuma (1,5-3, 3-5, 5-6 gadi) grupā; zināšanas par teorijām bērna biopsihosocio attīstības sekmēšanai un bērncentrētās pieejas īstenošanu pirmsskolas izglītībā, līdztiesīgi sadalot uzdevumus starp subjektiem. Vidē, kur skolotājs un bērni darbojas saskaņoti, tiek sekmēta radoša sadarbība, bet skolotājs no vadītāja pakāpeniski kļūst par bērna attīstības virzītāju un atbalstītāju. Jāpiezīmē, ka šī raksta autore pati īstenoja sadarbību ar pirmsskolas vecuma bērniem (uz līdztiesības pamatiem) interešu izglītībā pirmsskolā (1986-2020), skaidroja pirmsskolas izglītības skolotājiem semināros no 20. gs. 90. gadiem un no 2002./2003. līdz 2021./2022. studiju gadam lekcijās studentiem, bet objektīvie (ārējie) apstākļi un subjektīvie (iekšējie) nosacījumi interesentiem traucēja sadarbību īstenot praksē.

Piederības izjūtas veicināšanai mūsdienu izglītībā aktuālas ir IZM Skola 2030 saturā ietvertās ‘pilsoniskās līdzdalības’ prasmes: “Bērns piedalās kārtības un drošības noteikumu izveidē un apspriešanā, saprot, pieņem un ievēro tos, mācās ievērot un cienīt citu vajadzības un tiesības, mācās darboties videi draudzīgi, izvēloties darbam atbilstošus resursus un saudzīgi tos lietojot” (VISC, b.g.). MKN (Ministru kabinets, 2016; 2018) ir akcentēta arī iesaistīšanās Latvijai nozīmīgos notikumos, kur bērns iegūst pilsoniskās piederības pieredzi. Saistoši pasākumi un svētki, tradīciju iepazīšana, sarunas par aktuāliem tematiem sekmēs

pozitīvas savstarpējās attiecības. Pirmsskolas skolotājam ir nepieciešamas zinātniskā, organizatoriskā, komunikatīvā, pedagoģiskā, konstruktīvā un metodiskā kompetences (Garleja, 2006; Šteinberga, 2013; Liduma, 2017), lai praksē varētu īstenot IZM reformas Skola 2030 prasības sekmēt pilsonisko līdzdalību.

Cilvēka attīstība notiek pēctecīgi, tāpēc īpaši nozīmīga ir divu mācīšanās motīvu veidu stimulēšana. Tie ir: izzinošie - skolēna aktivitāte ir vērsta uz izpētes objektu; sociālie - aktivitāte ir vērsta uz saziņu un sadarbību ar citiem cilvēkiem (Špona, 2006). Psihologu skatījumā motīvi ir paša cilvēka noteikti, tie ir dinamiska parādība, kas veidojas un pilnveidojas. Tos rosina darbības intereses, mērķi, emocijas, jēga (Šteinberga, 2013). Motivācijas pamatā ir piederības izjūta. Bērnam ir vajadzība būt pieņemtam ģimenē, skolā, sabiedrībā, piederēt references grupai, justies nozīmīgam sev un citiem. Vajadzība tikt atzītam bērnam veidojas jau no triju gadu vecuma (HUCDC, 2022).

MK noteikumos, Pirmsskolas izglītības vadlīnijās un IZM reformas Skola 2030 materiālos Latvijas izglītībā ir aktualizēts Eiropas asociācijas Children's Identity & Citizenship European Association [CiCea] izstrādātais saturs (Adam, Michalek, Ruibute, & Whitehouse, 2017) par pilsoniskuma izpratnes un pilsoniskās līdzdalības vērtību izglītībā un pieaugušo tālākizglītībā.

Secinājumi **Conclusion**

Jebkurai jaunai kategorijai ir konkrēta veidošanās vēsture, tāpēc, ieviešot citus jēdzienus, ir svarīgi Latvijas pedagoģijā iestrādāto jēdzienu zinātniskie pamati. Aktuāls ir jēdzienu sadarbība, paradumi, ieradumi, vērtības, tikumi, patstāvība, pilsoniskā līdzdalība korekts lietojums pirmsskolas izglītības iestādes pedagoģiskajā procesā.

Sadarbība 21.gs. ir gan kompetence, gan bērna patstāvības sekmēšanas līdzeklis. Pirmsskolas izglītības iestādē patstāvīgā rotaļā mērķtiecīgi organizētā rotaļnodarbībā bērns iegūst zināšanas, apgūst sadarbības un saskarsmes prasmes un veido attieksmes.

Skolotājam ir svarīgi ievērot teorijas un prakses vienības metodoloģisko pieeju, lai prasmīgi lietotu kompetences (attieksme, zināšanas, prasmes un pašpieredze) un pārietu no vadītāja pozīcijas uz bērna attīstības virzītāja un atbalstītāja pozīciju darbā ar pirmsskolas vecuma (1,5-3, 3-5, 5-6 gadi) bērniem.

MKN noteikumi ir obligāti, bet IZM reformas Skola 2030 metodiskie materiāli ir ieteicami katram, kas strādā pirmsskolas izglītībā. Aktuālas ir prasības pirmsskolā sekmēt bērnu sadarbības un pilsoniskās līdzdalības kompetences un organizēt skolotāju, vecāku un bērnu sadarbību pirmsskolā.

Kopsavilkums *Summary*

Any new category has a specific history of formation, therefore, when introducing other concepts, the scientific foundations of the concepts incorporated in Latvian pedagogy are important. The correct use of the concepts customs, habits, values, civic participation in the pedagogical process of the preschool educational institution is relevant. Collaboration in the 21st century is both a competence and a means of promoting the development of the child's independence. During independent play, a child learns collaboration and communication skills and develops attitudes in a purposefully organized play lesson. It is important for the teacher to follow the methodological approach of the theory and practice unit in working with children, in order to move from the position of leader to the position of promoter and supporter of the child's development. The regulations developed by the Cabinet of Ministers are mandatory for every employee working in a preschool educational institution. The requirements for teachers to promote children's collaboration and civic participation competences and to organize the collaboration of teachers, parents and children are essential.

References

- Adam, S., Michalek, J., Ruibute, L., & Whitehouse, S. (2017). *Guidelines for Citizenship Education in School Identities and European Citizenship*. UK: London Metropolitan University. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/8a912e94-4676-4068-8ad5-b3e1b186379d/GUIDELINES%20FOR%20SCHOOLS%20Identities%20and%20European%20Citizenship.pdf>
- Balsons, M. (1996). *Kā izprast klases uzvedību*. Lielvārde: Lievārds.
- Breslavs, G. (red.). (1999). *Psiholoģijas vārdnīca*. Rīga: Mācību grāmata.
- Brūveris, I. (2017). Students with behaviour difficulties and Latvian teacher beliefs about them: Globalisation or glocalisation in action? *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. (3). Rezekne: RTA, 17-28. Retrieved from: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/2242/2362>
- Dauge, A. (1928). *Audzinašanas ideāls un īstenība*. Cēsis, Rīga: O. Jēpe.
- Dewey, J. (2007). *Experience and Education*. New York: A Touchstone book. Retrieved from: <https://www.simonandschuster.com/c/free-ebook-offer>
- Froebel, F. (1885). *The education of Man*. Transl. by. J. Jarvis. New York: A. Lovell & Co. Retrieved from: <https://www.froebelweb.org/web7000.html>
- Garleja, R. (2006). *Cilvēkpotenciāls sociālā vidē*. Rīga: Raka.
- Gudļevska, D. (red.) (2013). *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- HUCDC. (2022). *Stress and Resilience: How Toxic Stress Affects Us, and What We Can Do About It*. Retrieved from: <http://www.developingchild.net/>
- Lakkala, S., & Óskarsdóttir, E. (2021). Enhancing Sustainable Inclusive Education. *Sustainability*, 13(14). DOI: <https://doi.org/10.3390/su13147798>

- Liduma, A. (2014). Citizenship promotion opportunities: reflections on the Comenius project 'Me and My Europe: International challenges of Modern Pre-primary Education', in P. Cunningham & N. Fretwell (Ed.). *Innovative practice and Research trends in Identity, Citizenship and Education* (280-285). London: LMU.
- Liduma, A. (2017). Collaboration in the kindergarten as pedagogical means for developing positive attitudes. In O. Beuchling, R. Golz & E. Hasebe-Ludt (Ed.). *International Dialogues on Education*, 4(1). 100-106. Retrieved from: <https://idejournal.org/index.php/ide/article/download/118/116/233>
- Ministru kabinets. (2018). *Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem*. Ministru kabineta noteikumi [MKN] Nr. 716, pieņemti 21.11.2018. Latvijas Vēstnesis, 30.11.2018. Nr. 236. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/303371-noteikumi-par-valsts-pirmsskolas-izglitibas-vadlinijam-un-pirmsskolas-izglitibas-programmu-paraugiem>
- Ministru kabinets. (2016). *Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 480, pieņemti 15.07.2016. Latvijas Vēstnesis, 25.07.2016. Nr. 141. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/283735-izglitotajamo-audzinasanas-vadlinijas-un-informacijas-macibu-lidzeklu-materialu-un-macibu-un-audzinasanas-metozu-izvertesanas>
- Ministru kabinets. (2012). *Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 533, pieņemti 31.07.2012. Latvijas Vēstnesis, 16.08.2012. Nr. 129. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/250854-noteikumi-par-valsts-pirmsskolas-izglitibas-vadlinijam>
- Montessori, M. (1997). *Razum rebenka*. Moskva: Graal.
- Piaget, J. (1964). Cognitive development in children: Piaget development and learning. *Journal of research in Science Teaching*, 2, 176-186. DOI: <https://doi.org/10.1002/tea.3660020306>
- Skujņa, V., Beļickis, I., Blūma, D., Koķe, T., & Blonkena, A. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne.
- Špona, A. (2006). *Audzinasanas process teorijā un praksē*. Rīga: Raka.
- Špona, A. (2022). *Pedagoģija. Pārdomas. Atziņas*. Rīga: RaKa.
- Šteinberga, A. (2013). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: RaKa.
- Valtneris, A. (1996). *Cilvēka fizioloģija. Rokasgrāmata*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Veugelers, W., de Groot, I., & Stolk, V. (2017). *Research for CULT Committee – Teaching Common Values in Europe*. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels. Retrieved from: <https://www.nemo.org/news/article/nemo/research-for-cult-committee-teaching-common-values-in-europe.html>
- Vigule, D. (2014). *Pirmsskolēna gribas īpašību veidošanās darbībā ar rotaļlietām*. Promocijas darbs. Rīga: RPIVA.
- VISC. (b.g.). *Pirmsskolas mācību programma. Skola 2030*. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/materials/D94tbasDR8wfsgapbtPhFQ>
- Vygotskij, L. S. (1997). *Lekciji po psihologii*. Sojuz. Sankt-Peterburg.
- Zelmenis, V. (2000). *Pedagoģijas pamati*. Rīga: RaKa.